

Een ondenkbare opstand

Franse revolutionairen waren afkerig van de revolte van slaven op Haïti

De Academische Boekengids 49, maart 2005, pp. 17-19.

Tweehonderd jaar geleden ontstond na een slavenopstand op Haïti een onafhankelijke republiek. In Frankrijk wisten de machthebbers niet goed wat ze hier mee aanmoesten en dat heeft doorgewerkt in de Franse geschiedschrijving. Daarin bestaat Haïti niet.

Het zal voor veel mensen vorig jaar wellicht ongemerkt voorbijgegaan zijn, maar in 2004 vierde het Caribische land Haïti zijn tweehonderdjarig bestaan. Veel méér dan verhalen over wetteloosheid bereiken ons tegenwoordig niet over Haïti, een land aan de marge van de 24-uursnieuwsacyclus, dat slechts opschuift naar het centrum van de aandacht als er weer eens een gewelddadige machtswisseling dreigt.

Gedurende de tweehonderd jaar van zijn bestaan, is het eigenlijk nooit anders geweest voor de eilandstaat. En dat terwijl hier aan het begin van de negentiende eeuw een opstand van slaven tegen de blanke overheersers plaatsvond die zou leiden tot de onafhankelijkheid van het moederland, toentertijd een unieke gebeurtenis. Toch is hier in de geschiedschrijving weinig van gebleken. Europeanen wisten niet zo goed hoe ze de totstandkoming van de eerste onafhankelijke zwarte staat ter wereld moesten beoordelen.

Maar het laatste decennium bekijken sommigen de opstand met een frisse blik. Zo is er de Haïtiaanse historicus Michel-Rolph Trouillot, die een aantal essays bundelde onder de wat bombastische titel *Silencing the Past. Power and the Production of History*. Het mooiste essay heet 'The Three Faces of Sans Souci'. Het gaat over de vraag of de naam van het paleis 'Sans Souci', gebouwd in het noorden van Haïti op de plantage Milot door de eerste koning van Haïti, Henri Christophe, een verwijzing was naar het paleis dat Frederik de Grote zestig jaar eerder in Potsdam had laten bouwen. Was het niet veeleer een verwijzing, zo suggereert Trouillot, naar een kolonel met die naam, die door Henri Christophe ter dood gebracht werd omdat hij een levende herinnering was aan het verraad van de zwarte koning?

Kolonel Sans Souci was, anders dan de meeste officieren van legerleider Toussaint L'Ouverture, *niet* overgelopen naar de Fransen toen de zwager van Napoleon, generaal Leclerc, in het voorjaar van 1802 de legers van de bevrijde slaven in de voormalige Franse kolonie Saint Domingue in de pan dreigde te hakken. Het overlopen van zijn belangrijkste generaal in het noorden, Henri Christophe, was voor Toussaint L'Ouverture aanleiding om een wapenstilstand af te kondigen. Maar tijdens de daaropvolgende onderhandelingen werd hij door Leclerc gevangengenomen en afgevoerd naar Frankrijk, waar hij in een onverwarmd cachot in de Jura zou sterven. Die lafhartige gevangenneming bracht een aantal zwarte officieren ertoe niet in te gaan op de eis van Henri Christophe om de wapens in te leveren. Zij vochten door tegen het Franse leger, waarin nu ook de meeste zwarte generaals weer opgenomen waren. Dit verzet tegen de sterke Franse troepenmacht, georganiseerd door Sans Souci, zou al snel succesvol blijken. In het najaar van 1802 bezweken de Franse troepen onder de aanvallen van guerrilla-eenheden en de gele koofts; de generaals Dessalines en Henri Christophe keerden zich nu af van de inmiddels stervende Leclerc. Hun nieuwe strijd lust werd nog aangewakkerd door het gerucht dat Leclerc van plan was de zwarte generaals te deporteren en de slavernij in de eilandstaat weer in te voeren - die was negen jaar eerder, tijdens het begin van de Franse Revolutie, afgeschaft.

'DE BELANGSTELLING VAN DE MARXISTISCHE HISTORICI VOOR DE HAÏTIAANSE REVOLUTIE IS ZO MOGELIJK NOG GERINGER DAN DIE VAN DE BURGERLIJKE HISTORICI UIT DE NEGENTIENDE EEUW.'

Kolonel Sans Souci weigerde aanvankelijk het gezag te aanvaarden van de zwarte generaal die nog maar zo kort geleden in Franse wapenrok op hem gejaagd had. Maar uiteindelijk beloofde hij Dessalines' gezag te aanvaarden. Daarop vroeg Henri Christophe om nog één bijeenkomst, ter zegeling van het verbond met Sans Souci. Op die bijeenkomst vermoorde Henri Christophe Sans Souci en zijn mannen. Tien jaar later liet hij op de plaats van de misdaad een paleis bouwen met de naam van zijn vermoorde tegenstander.

Maar hoe verschillend zijn die Sans Souci's de geschiedenis in gegaan: de kolonel is vrijwel vergeten, het paleis Sans Souci in Milot is een ruïne - en geniet alleen bij Haïtianen, Caribisten en toeristen bekendheid - terwijl Sans Souci in Potsdam een 'lieu de mémoire' van de eerste orde is geworden en in een perfecte en originele staat verkeert. Trouillot werpt vervolgens de vraag op hoe de speculatie over de naamgeving van Sans Souci Milot ons beeld van Henri Christophe bepaalt. Was hij een op Europa georiënteerde verlichte despoot die in Frederik de Grote zijn lichtend voorbeeld zag? In dat beeld verdwijnt de vermoorde kolonel geheel uit beeld. Of was hij een magisch denker, die door zijn residentie te vernoemen naar zijn vermoorde tegenstander deze het zwijgen wilde opleggen? De legende wil dat

een waarzegger Henri Christophe had voorspeld dat hij door de hand van een 'Afrikaan' geveld zou worden. En Sans Souci was, anders dan Henri Christophe, in Afrika geboren. Zou de koning, door de bouw van een paleis Sans Souci, zijn lot hebben willen ontlopen? Die laatste interpretatie benadrukt het Afrikaanse element in de Haïtiaanse Revolutie.

Met de herontdekking van de vergeten 'oorlog in de oorlog' van kolonel Sans Souci laat Trouillot zien dat het Afrikaanse element in de Haïtiaanse Revolutie het zwijgen is opgelegd. Vervolgens toont hij aan dat de Haïtiaanse Revolutie op haar beurt in de geschiedschrijving van de Franse Revolutie verzwegen wordt. Die Haïtiaanse Revolutie was voor haar tijdgenoten een ondenkbare gebeurtenis. Zelfs Jacques Pierre Brissot en M.J. Condorcet, beiden voorstanders van de afschaffing van de slavernij en oprichters van de vereniging 'Vrienden van de Zwarten', konden zich niet voorstellen dat de slaven in 1791 uit eigener beweging in opstand waren gekomen: daar moesten de Engelsen achter zitten. En nog minder achtte men de slaven in staat om een dergelijke opstand met succes te bekronen. En toch, onder druk van Toussaint L'Ouverture, werd in 1793 op Saint Domingue de slavernij afgeschaft; op 4 februari 1794 proclameerde de Assemblée Nationale bij acclamatie de afschaffing van de slavernij in alle koloniën. Overigens was deze vrijheid slechts van korte duur voor de plantageslaven op andere eilanden, die Frans bleven, zoals Guadeloupe: onder Napoleon I werd de slavernij in de koloniën opnieuw ingevoerd, om pas in 1848 voorgoed te worden afgeschaft.

Wat ondenkbaar was, kan later ook niet beschreven worden. De grote Franse historici uit de negentiende eeuw laten de afschaffing van de slavernij, eerst in Saint Domingue en later in Parijs, vrijwel geheel uit de geschiedenis verdwijnen. En van de Haïtiaanse Revolutie blijft alleen de slavenopstand over. Daarover schrijft Jules Michelet: 'Op een nacht komen zestig duizend negers in opstand, het wordt een slachtpartij met brandstichting, de vreselijkste oorlog van wilden die men ooit gezien heeft.' De dichter en historicus Alphonse Lamartine beschrijft de opstand in dezelfde bewoordingen, maar hij schetst wel een positief - en sterk geromantiseerd - beeld van Toussaint L'Ouverture: 'Het genie van de zwarte onafhankelijkheid (...) ontstaat en groeit in de persoon van een arme en oude slaaf.' In werkelijkheid was Toussaint L'Ouverture 45 jaar toen de opstand uitbrak. Hij was zeker niet arm en ook al geen slaaf meer: hij was bedrijfsleider op de plantage van zijn vroegere meester. Geen van beide schrijvers kan zich voorstellen dat de slaven zelf in opstand zijn gekomen. Bij Lamartine hebben de mulatten hen hiertoe aangezet, bij Michelet zijn het de blanke kolonisten zelf. Dat negerslaven ook subject van de geschiedenis kunnen zijn, is voor de negentiende-eeuwse historici volstrekt onvoorstelbaar. Zelfs Jean Jaurès, die in zijn *Histoire Socialiste de la Révolution Française* (1901-1903) wél aandacht besteedt aan de gebeurtenissen op Saint Domingue, vermeldt niet de afschaffing van de slavernij.

Men zou verwachten dat de twintigste-eeuwse historici ter linkerzijde zich, in het voetspoor van Jaurès, meer voor de Haïtiaanse Revolutie zouden interesseren. Maar de belangstelling van de marxistische historici uit de twintigste eeuw is zo mogelijk nog geringer dan die van de burgerlijke historici uit de negentiende eeuw. Albert Soboul en Daniel Guérin, die de Franse Revolutie in termen van een klassenstrijd beschrijven, behandelen de koloniale kwestie helemaal niet meer.

Waarom toch die stilte, die groter schijnt naarmate de geschiedschrijver meer ter linkerzijde staat? In de eerste plaats beschouwen vrijwel alle republikeinse historici - marxisten inclusief - de Franse Revolutie als de geboorte van de Franse natie. Het centrum van de Franse Revolutie is Parijs; wat zich in de periferie daarvan afspeelt, achten zij van minder belang. Maar er is nóg iets: Robespierre - door iedereen gezien als de meest 'linkse' van de revolutionaire leiders - was tégen de afschaffing van de slavernij. Voor hem wog de suikerprijs in Parijs zwaarder dan de vrijheid en gelijkheid die volgens de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger ook in de koloniën zouden moeten gelden. Robespierre was, evenals de meeste jacobijnen, in de eerste plaats een Franse nationalist. Wat ook de veranderingen zouden zijn die in de koloniën moesten worden doorgevoerd, zij mochten in geen geval het Franse belang schaden. Vandaar dat de jacobijnen de eisen van de mulatten - die als welgestelde handelaren hun politieke rechten opeisten - wél steunden, maar deze eisen niet zagen als het begin van een sociale strijd die uiteindelijk zou moeten leiden tot de afschaffing van de slavernij. Dit zou de Franse economie te veel schade berokkenen. De aanklacht tegen Brissot, leider van de Girondijnen, bevatte mede daarom de beschuldiging dat hij met zijn vereniging 'Vrienden van de Zwarten' de Franse koloniën te gronde had willen richten. Hij zou daarbij zijn opgetreden als 'agent van Engeland'.

'VOOR ROBESPIERRE WOOG DE SUIKERPRIJS IN PARIJS ZWAARDER DAN DE VRIJHEID EN GELIJKHEID DIE VOLGENS DE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS EN DE BURGER OOK IN DE KOLONIËN Zouden moeten gelden.'

Maar ook de marxistische geschiedschrijvers zaten met de afschaffing van de slavernij in de maag. Zij konden het moeilijk verwerken dat niet Robespierre, maar Brissot en Condorcet zich hiervoor inzetten. De marxistische historici hadden immers het schema gekopieerd van Georges Lefebvre, die in de loop van de Franse Revolutie vier sociale revoluties onderscheidt: eerst die van de adel tegen de koning, dan die van de boeren, gevolgd door de revolutie van de burgerij, en ten slotte die der sansculotten. De jacobijnen vormen de linkervleugel van de burgerlijke revolutionairen, met de Feullants ter rechterzijde en de Girondijnen in het midden. In dit schema, geïnspireerd door Marx maar tot in de jaren zeventig ook buiten marxistische kringen gemeengoed, wist men niet goed raad met de koloniale kwestie. Want in de debatten over de koloniën formuleerden niet Robespierre en Louis de Saint-Just, maar Brissot en Mirabeau de meest 'linkse' standpunten. In de marxistische optiek was dat moeilijk te rijmen met de

aanname dat de Girondijnen de vertegenwoordigers waren van de handelsbourgeoisie, die immers grote belangen had in de slavenhandel en in de koloniën. Met name voor de havenstad Bordeaux vormde de slavenhandel een belangrijke bron van inkomsten.

Men zou verwachten dat de analyse van de koloniale kwestie wél aandacht zou krijgen bij de zogenaamde revisionistische historici, zoals Alfred Cobban, en in zijn voetspoor François Furet. Is er een mooier voorbeeld denkbaar van hun stelling dat revolutionaire *ideeën* een centrale rol speelden in de Revolutie dan de opstand der slaven en de afschaffing van de slavernij?

Maar bij Cobban en Furet vinden we al evenmin veel belangstelling voor de koloniale kwestie. Bij Furet is dat ook wel begrijpelijk: Tocqueville is zijn grote voorbeeld. En ook in Tocquevilles *L'Ancien Régime et la Révolution Française* ontbreekt elke verwijzing naar de koloniale kwestie. Bovendien is de gaullist Furet niet minder nationalistisch dan de communist Alfred Soboul.

Tot aan de jaren negentig waren de Antilliaanse schrijver Aimé Césaire en de Franse historicus Yves Bénot vrijwel de enigen die zich systematisch bezighielden met de relatie tussen het verloop van de Franse Revolutie en de koloniale kwestie. Maar ook bij de viering van het tweede eeuwfeest in 1989 werd hun werk uitdrukkelijk buiten de canon geplaatst. In een geannoteerde bibliografie van meer dan honderd pagina's die in 1989 op staatskosten werd uitgegeven, komt de naam van Aimé Césaire niet voor, terwijl het boek van Bénot over de Franse Revolutie en het einde van de koloniën als enige een negatief commentaar meekrijgt.

Buiten Frankrijk was er C.L.R. James, die in 1938 met zijn 'The Black Jacobins' de wereld duidelijk maakte dat er op Saint Domingue een 'revolutie in de revolutie' had plaatsgevonden. James was trotskist, maar in dit verband belangrijker nog: hij was afkomstig uit Trinidad en had daarom - net als Aimé Césaire - een veel sterkere identificatie met de slaven in het Caribisch gebied. Maar James schreef, de titel van zijn meesterwerk laat daar geen misverstanden over bestaan, vanuit een eurocentrisch perspectief.

En dan was er onze eigen Jacques Presser, die in zijn biografie van Napoleon schreef dat het Waterloo van de Franse keizer niet in België lag, niet in Rusland, en zelfs niet in Egypte, maar in Saint Domingue. Want Napoleon had de grootste armada aller tijden naar het Caribisch gebied gestuurd met de bedoeling Louisiana te heroveren en *en passant* orde en slavernij te herstellen op Saint Domingue. Het werd een ongehoord debacle. Van de 23 duizend Franse soldaten kwamen meer dan 20 duizend om in de verschrikkelijke strijd tegen een ongrijpbaar guerrillaleger. Louisiana moest worden opgegeven. En Presser wijst erop dat vrijwel alle biografen maar één oplossing hebben voor dit vernederende schouwspel: zwijgen. Maar ook Presser maakt van Toussaint L'Ouverture een Europees staatsman: 'Na de gruwelen in de tijd der Terreur was een zekere Toussaint-L'Ouverture, een negerhoofdman, er in geslaagd, in bewuste navolging van Bonaparte, een dictatoriaal regime te vestigen. Het is moeilijk uit de literatuur een juist beeld te krijgen van deze belangwekkende figuur en van zijn bewind. Van een zuivere neger, moeizaam autodidact te horen vertellen dat hij Epictetus, Raynal, Plutarchus als zijn lievelingslectuur beschouwde is op zijn minst een aangename verrassing.'

James en Presser zijn, ook internationaal, een uitzondering. De meeste historici besteden hoegenaamd geen aandacht aan de Haïtiaanse Revolutie. Zelfs in het beroemde werk van de Britse historicus Eric Hobsbawm, *The Age of Revolutions*, wordt zij slechts in een voetnoot behandeld. Trouillot toont zich terecht verbijsterd dat een marxistische historicus als Hobsbawm, die zo geïnteresseerd is in de 'invention of tradition', Haïti volkomen negeert.

Pas sinds het laatste decennium van de vorige eeuw is er, niet zozeer in Frankrijk, maar internationaal, meer belangstelling gekomen voor de betekenis van de Haïtiaanse Revolutie. *The impact of the Haitian Revolution in the Atlantic World*, onder redactie van David Geggus, getuigt daarvan. Geggus schrijft in zijn epiloog: 'The interrelationship of the Haitian and the French Revolutions now seems well established (...) Traditional interpretations of La Grande Révolution that gave scant regard to its colonial dimension or accorded little weight to colonial agency have yielded to the perspective championed by C.L.R. James of mutual intertwined metropolitan and colonial revolutions. Few historians of the metropolitan revolution would now disagree that France's adoption of antislavery and antiracism was primarily a pragmatic response to the events in Saint-Domingue and that these feature among the milestones of the revolution in France.'

Toch bevat de bundel geen bijdrage van een Franse historicus. Haïti blijft een moeilijk onderwerp in de Franse geschiedschrijving. En het boek bevat evenmin een bijdrage van een Haïtiaanse historicus. De bijdragen van Haïtiaanse historici aan de beschrijving van hun eigen geschiedenis wordt in deze bundel hooguit beschouwd als een bron voor de 'echte' historici. De wens van Trouillot dat de traditie der Haïtiaanse historici en die van de buitenlandse specialisten naar elkaar toe zouden groeien, is nog niet in vervulling gegaan. En zo blijft het patrimonium van de revolutie die in 1804 zou leiden tot het ontstaan van de eerste zwarte republiek ter wereld slecht beheerd. Want wie van u, lezers, weet dat in de preambule van de Haïtiaanse grondwet uit 1805 geschreven staat: 'Elke aanduiding van kleur onder kinderen van dezelfde familie, waarvan het staatshoofd de vader is, moet verdwijnen. Haïtianen zullen voortaan alleen nog bekend zijn onder de algemene aanduiding van zwarten.'? Het verleden van de slavenopstand is in de twee eeuwen die volgden op deze grondwet het zwijgen opgelegd. Gelukkig zijn er

ook historici die dat zwijgen doorbroken hebben.

Meindert Fennema is hoogleraar Politieke Theorie van Etnische Verhoudingen bij de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam. Hij is als onderzoeker verbonden aan het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES).

Besproken boeken:

Silencing the Past. Power and the Production of History
door **Michel-Rolph Trouillot**
Beacon Press. Boston 1995.
192 pag., € 24,76

The Impact of the Haitian Revolution in the Atlantic World
door **David P. Geggus (red.)**
University of South Carolina Press. Columbia 2001.
282 pag., € 54,60

Literatuur:

- Yves Bénot** (2004). *La Révolution Française et la fin des colonies*. Parijs: Editions la Découverte (1988).
- Aimé Césaire** (1962). *Toussaint L'Ouverture. La Révolution française et le problème colonial*. Parijs: Présence Africaine.
- M.J. Condorcet** (1989). *Beschouwingen over de Negerslavernij*. (Vert. M. Fennema en G. Karsten-van der Giessen; met een inleiding van M. Fennema.) Weesp: Heureka (derde druk 1997).
- François Furet** (1978). *Penser la Révolution Française*. Parijs: Gallimard.
- Daniel Guérin** (1946). *La Lutte de Classes sous la Première République. Bourgeoisie et 'Bras Nus', 1793-1797*. Parijs: Gallimard.
- C.L.R. James** (1980). *The Black Jacobins. Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*. Londen (1938): Allison & Busby.
- Jean Jaurès** (1905/1906). *Geschiedenis der Fransche Revolutie (4 dln.)*. Leiden: A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij.
- Jacques Presser** (1946) 1974. *Napoleon. Historie en legende*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Jacques Albert Soboul** (1972). *Précis d'histoire de la Révolution Française*. Parijs: Editions Sociales.